

II. SYLWETKI REDAKTORÓW NACZELNYCH

ANTONI PERETIATKOWICZ

Redaktor naczelny 1921-1939

Antoni Peretiatkowicz przyjechał do Poznania w 1919 r. z bogatym już doświadczeniem, choć w młodym jeszcze, jak na organizatora nowej instytucji, wieku. Znalazł się w grupie pierwszych profesorów Wydziału Prawa i to On, przybywszy z Galicji, *spiritus movens* większości mających niebawem nastąpić przedsięwzięć, został pierwszym dziekanem i stworzył podstawy wyjątkowo szczęśliwej obsady personalnej oraz struktur organizacyjnych Wydziału¹, a także inicjatorem i pierwszym redaktorem naczelnym najstarszego dziś czasopisma w Polsce „Ruchu Prawniczego, Ekonomicznego i Socjologicznego”.

Urodził się w 1884 r. w rodzinie ziemiańskiej w Boruchowie na Wołyniu. Po ukończeniu w 1902 r. gimnazjum w Kamieńcu Podolskim rozpoczął studia prawnicze w Warszawie. Za udział w demonstracjach w 1905 r. był więziony na Pawiaku, potem wydano go z uniwersytetu. Niejako z przymusu kontynuował zatem studia w Berlinie i Lwowie, a ukończył je w Krakowie. Tam też odbył studia filozoficzne, a w 1909 r. uzyskał stopień doktora nauk prawnych². Kolejnym etapem edukacji były studia w Paryżu, Genewie i Heidelbergu. We Francji zainteresował się twórczością J. J. Rousseau, która stała się podstawą wielu Jego naukowych rozważań. W Heidelbergu natomiast uczestniczył w seminariach profesorów G. Jellinka i G. Radbrucha, co również wycisnęło piętno na osobowości badacza. Po powrocie do kraju A. Peretiatkowicz habilitował się w 1914 r. w Krakowie na podstawie rozprawy poświęconej filozofii prawa J. J. Rousseau³.

Nauczał najpierw jako docent na Uniwersytecie Jagiellońskim, w październiku 1918 r. został profesorem nadzwyczajnym prawa i metodologii umiejętności prawniczych na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Kolejne miesiące przynosiły atrakcyjne propozycje i konieczność dokonywania trudnych wyborów. Niebawem został dziekanem Wydziału Prawa i Nauk Społeczno-Ekonomicznych powstającego właśnie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego⁴. Wiosną 1919 r. odpowiedział na kolejne wyzwanie i przeniósł się do Poznania⁵. Od pierwszych dni kwietnia uczestniczył aktywnie w organizowaniu Wszechnicy Piastow-

¹ Szerzej A. Gulczyński, *Antoni Peretiatkowicz 1 IX 1936 – 31 VIII 1939*, w: *Poczet rektorów Almae Matris Posnaniensis*, red. T. Schramm, współpraca A. Marciniak, Poznań 2004, s. 113-124, tam też dalsza literatura.

² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WP II 524, poz. 524; Archiwum PAN w Poznaniu, Spuścizna A. Peretiatkowicza, sygn. 132.

³ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WP II 138.

⁴ *Księga jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 1969, s. 27. Stanowisko to, podobnie zresztą jak początkowo profesora w Poznaniu, objął zapewne w sposób niezbyt formalny, na podstawie uzgodnień, ale bez nominacji (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 5875, k. 106-118; Archiwum PAN w Poznaniu, Spuścizna A. Peretiatkowicza, sygn. 133).

⁵ Na stanowisko profesora mianował go Komisariat Naczelnej Rady Ludowej 8 lipca 1919 r., z dniem 1 kwietnia 1919 r.; potwierdził tę nominację Naczelnik Państwa 19 listopada 1920 r. (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa, sygn. 97 k. 27-28.)

skiej, przede wszystkim jej Wydziału Prawa (później Prawno-Ekonomicznego), na którego czele stał jako dziekan od chwili jego utworzenia oraz w roku akademickim 1919/1920⁶. To przy Jego udziale powstawały dwie sekcje Wydziału: prawnicza i ekonomiczna.

Gdy zakończył pełnienia tej funkcji, prof. Peretiatkowicz został prorektorem u boku prof. H. Święckiego (1920/21). W 1928 r. powierzono mu stanowisko rektora, ale wyboru nie przyjął, prawdopodobnie z uwagi na konflikty pomiędzy wydziałami. Nie odmówił, gdy ponownie wybrano go na to stanowisko na trzyletnią kadencję w 1936 r.⁷

Wielokrotnie zabierał głos w sprawach dotyczących życia akademickiego. Jakże aktualne pozostają do dziś jego protesty wobec nadmiernego tworzenia nowych uczelni: ich liczba nie powinna być wyłącznie zależną od lokalnych postulatów. W 1926 r. sam jednak współuczestniczył w tworzeniu w Poznaniu prywatnej Wyższej Szkoły Handlowej (dzisiejszej Akademii Ekonomicznej), podkreślając zupełnie inny od uniwersyteckiego, zawodowy charakter kształcenia. Gdy w 1930 r. WSH znalazła się w trudnościach programowych, organizacyjnych i finansowych, jemu właśnie powierzono funkcję dyrektora. To dzięki jego staraniom w 1938 r. WSH uzyskała status szkoły akademickiej i przekształcono ją w Akademię Handlową. Wówczas prof. Peretiatkowicz został wybrany na rektora.

Niezwykle doniosłą próbą integracji środowiska było utworzenie w 1920 r. w Poznaniu Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego⁸. Skupiało ono najznamienitszych miejscowych praktyków i teoretyków. Prof. Peretiatkowicz był w pierwszych latach animatorem tej organizacji najpierw jako wiceprzewodniczący, a od 1922 r. przewodniczący. W ramach współpracy Towarzystwa z macierzystym wydziałem oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk wystąpił prawdopodobnie już w 1919 r. z inicjatywą wydawania „Ruchu Prawniczego i Ekonomicznego”. Czasopismo miało być poświęcone nauce i życiu prawnemu i gospodarczemu całej Rzeczypospolitej Polskiej. Miało zatem ogólnopolski charakter w przeciwieństwie do powstałego w tym samym roku w Poznaniu „Przeglądu Administracyjnego”, który skupiał się zasadniczo na problemach byłej dzielnicy pruskiej.

Prof. A. Peretiatkowicz został redaktorem naczelnym nowego periodyku, a funkcję tę pełnił aż do 1939 r. Osobiście kierował działem prawniczym, z wyjątkiem lat 1922-1924, kiedy funkcję tę pełnił prof. Alfred Ohanowicz. Dostrzegając konieczność jeszcze szerszej współpracy naukowej, poszerzył profil czasopisma o problematykę socjologiczną, czego wyrazem była zmiana w 1925 r. tytułu na „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”.

Jako redaktor dbał m.in. o dobór odpowiednich autorów. Prace swe ogłaszała tu m.in. prawnicy T. Hilarowicz, W. L. Jaworski, K. Kumaniecki, J. Makarewicz, E. S. Rappaport, B. Wasiutyński, F. Zoll; ekonomiści: A. Krzyżanowski, E. Lipiński; socjologowie F. Znaniński, T. Szczurkiewicz, J. Bystron, S. Błachowski, L. Krzywicki, a także obcokrajowcy tej miary, jak były prezydent Francji

⁶ Szerzej o tych aspektach jego działalności zob. K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919-1939*, w: *Zarys dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu w Poznaniu 1919-2004*, Poznań 2004, s. 13 i n.

⁷ O działalności na stanowisku rektora zob. A. Gulczyński, op. cit., s. 117-119.

⁸ „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1, 1921, z. 1, s. 246-247; K. Krasowski, op. cit., s. 61 przyjął za Z. Lisowskim błędą datę powstania Towarzystwa: 1925.

Raymond Poincaré (1925) czy słynny Hans Kelsen (1936). Specjalnie dla „Ruchu” przygotowali artykuły lub udostępnili fragmenty swych badań m.in. profesorowie Robert Redslob ze Strasburga, (1925), Joseph Barthélemy z Paryża (1925), Gabriele Salvio z Pizy (1928), a także Edwin Walter Kemmerer – profesor ekonomii na Uniwersytecie Princeton, doradca finansowy rządu Stanów Zjednoczonych, który działał w wielu krajach, m.in. w Polsce (1927) i Giorgio Del Vecchio, dziekan wydziału prawa uniwersytetu w Rzymie (1935).

Również sam często gościł na łamach „Ruchu”, publikując tu wiele recenzji oraz artykułów: *Zagadnienia ordynacji wyborczej do Sejmu* (1922), *Rada stanu w Polsce* (1922), *Kryzys parlamentaryzmu* (1923), *Państwo faszystowskie* (1927), *Reforma Konstytucji Polskiej* (1928), *Cezaryzm demokratyczny a konstytucja polska* (1929), *Reforma studiów prawniczych* (1934), *Nowa Konstytucja polska* (1935), *Polska deklaracja konstytucyjna z 1935 r.* (1936), *Teoria prawa i państwa H. Kelsena* (1937), *Machiavelli i państwo totalne* (1938).

Choć z problemami finansowymi, którym zaradzano w różny sposób, m.in. poprzez wsparcie samego redaktora naczelnego, a także innych profesorów, liczba prenumeratorów rosła (w 1921 r. było ich zaledwie 400, a już w 1930 r. „Ruch” ukazywał się w nakładzie 2500 egz.)⁹. Prof. Peretiatkowicz zawsze zabiegał, aby treść artykułów związana była zarówno z aktualnymi problemami nauki, jak i życia społecznego, w końcu o to, by kolejne numery ukazywały się w pierwszych dniach każdego kwartału. Cenny materiał zawierają zainicjowane przez redakcję „Ruchu” dyskusje na ważne tematy, a mianowicie nowelizacji konstytucji i ordynacji wyborczej (1925), samorządu (1925), możliwości uchylania przez uchwałę Sejmu rozporządzeń prezydenta z mocą ustawy (1928), reformy prawa wyborczego (1938). Pismo stawało się bardzo ważnym periodykiem fachowym w środowisku prawników, ekonomistów i socjologów.

Innym pomysłem prof. A. Peretiatkowicza było utworzenie w Poznaniu Instytutu Prawa Publicznego i Nauk Politycznych, do którego zadań należały badania naukowe w zakresie ogólnej nauki o państwie, prawa państwowego, administracyjnego, międzynarodowego publicznego oraz współczesnych prądów politycznych. Sam stanął na jego czele a w składzie zarządu zasiedli m.in. profesorowie S. Kasznica, B. Winiarski, Cz. Znamierowski, F. Znaniecki, L. Dobrzyńska-Rybicka¹⁰. Natomiast w 1936 r. powstało w Poznaniu stowarzyszenie „Polski Instytut Prawa Publicznego”, skupiające naukowców z wszystkich uniwersytetów. Prof. Peretiatkowicz został jego sekretarzem generalnym, a w 1938 r. prezesem. Instytut organizował konferencje poświęcone prawu publicznemu oraz wydawał własny rocznik.

Nic więc dziwnego, że prof. A. Peretiatkowicz zyskiwał uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą, czego wyrazem były odznaczenia i członkostwa organizacji międzynarodowych, a także powołanie go w 1937 r. w skład Trybunału Kompetencyjnego w Warszawie, a w 1939 r. Najwyższego Trybunału Administracyjnego.

Twórczość naukowa prof. A. Peretiatkowicza była bardzo różnorodna, obejmująca wiele kierunków badawczych: prawo państwowe, historię doktryn, teorię i filozofię prawa, prawo międzynarodowe, ale także różne formy przedstawiania wyników badań od monografii, przez studia i artykuły, recenzje, krytyczne

⁹ A. Peretiatkowicz, *Słowo wstępne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1930, z. 1, s. 2.

¹⁰ „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1935, z. 1, s. 292-293.

wydawnictwa źródłowe po artykuły publicystyczne czy wystąpienia radiowe. Ważną jej częścią były też tłumaczenia dzieł J. J. Rousseau, G. Jellinka, H. Spencera. Często włączał się w rozwiązywanie aktualnych problemów ustrojowych i życia politycznego. Wydawana w latach 1923-1926 pod redakcją A. Peretiatkowicza *Encyklopedia prawa obowiązującego w Polsce* obejmowała wszystkie działy prawa obowiązującego na terenach byłych zaborów. Do współpracy pozyskał czołówkę prawników polskich, takich jak: J. Makowski, R. Longchamps de Brier, K. Kumaniecki, B. Wasiutyński, E. Taylor, B. Stelmachowski.

Peretiatkowicz był też znakomitym popularyzatorem wiedzy. Dużym zainteresowaniem cieszyła się jego *Współczesna encyklopedia polityczna*. Przykładem współpracy ze specjalistami z innych dziedzin była natomiast książka *Polska współczesna* (wyd. 5, Lwów 1936), w której wspólnie z profesorami S. Pawłowskim i J. Bystroniem, przedstawił zagadnienia ustrojowe Polski, natomiast wraz z prof. M. Sobeskim przygotował książkę zawierającą biogramy współczesnych twórców polskich (*Współczesna Kultura Polska*, Poznań 1932).

Wykłady i seminaria prof. A. Peretiatkowicza cieszyły się dużym zainteresowaniem i uznaniem dla kompozycji i treści zarówno ze strony uczniów, jak i kolegów profesorów. Na podręcznikach prof. A. Peretiatkowicza wychowało się wiele pokoleń prawników i ekonomistów. Do swoich studentów zaadresował m.in. *Zarys encyklopedii prawa* (Poznań 1923), a także dziewięciokrotnie wznowiany *Wstęp do nauk prawnych*.

Wybuch wojny zastał prof. A. Peretiatkowicza w Warszawie, dokąd przeniósł się wraz z rodziną. Otrzymał bowiem nominację na sędziego NTA, zrezygnował z profesury na Uniwersytecie Poznańskim. Wykładał m.in. w Miejskiej Szkole Handlowej, która w warunkach konspiracyjnych realizowała program przedwojennej Szkoły Głównej Handlowej. W marcu 1945 r. wrócił do Poznania i objął kierownictwo Katedry Prawa Państwowego UP, wznowił też wykłady na Akademii Handlowej, choć z uczelni tej musiał odejść w 1951 r.

W 1953 r. przestał prowadzić wykład prawa państwowego, który powierzono dr. R. Klimowieckiemu, podpułkownikowi służby sprawiedliwości. Profesor Peretiatkowicz natomiast prowadził w latach 1953-55 kursowy wykład ustroju Związku Radzieckiego. 1 października 1955 r. wygłosił wykład inauguracyjny „Zasady praworządności socjalistycznej”¹¹, co było wpisane w taktikę działania uczelni, ponieważ rok wcześniej wygłoszenie wykładu powierzono prof. G. Chmarzyńskiemu, podobnie jak Peretiatkowicz, piętnowanemu przez Komitet Uczelniany PZPR.

Prof. A. Peretiatkowicz zmarł w Poznaniu w 1956 r. O zamiarze reaktywowania „Ruchu” dowiedział się tuż przed śmiercią i – jak stwierdził podczas uroczystości pogrzebowej prof. A. Ohanowicz – „wiadomość o tym była może ostatnią radością jego twórcy i długoletniego naczelnego redaktora”¹². Dzisiaj czasopismo przypomina działalność prof. Antoniego Peretiatkowicza, inicjatora i animatora, naukowca i dydaktyka, a także upowszechnianą przez niego myśl o wzajemnej korelacji prawa, ekonomii i socjologii.

Andrzej Gulczyński

¹¹ *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata akademickie 1945-1954/55*, Poznań 1958, s. 146-147.

¹² *Przemówienie Alfreda Ohanowicza wygłoszone nad grobem A. Peretiatkowicza w dniu 21 grudnia 1956 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1958, z. 1, s. 334.